

Ricard Camil Torres Fabra

UN LLIBRE NECESSARI

Un estiu devastador

Guillem Cortés

188 pp., 2017, Catarroja-Barcelona-Palma, Afers

En alguns llocs de nostra geografia, la *cruz de los caídos*, present fins fa no res per tot arreu, a més de plasmar la llista dels veïns dels municipis respectius assassinats durant la guerra civil, consignava també els noms dels soldats morts al front —els simpatitzants dels franquistes, clar—, donant-se la paradoxa que els qui els havien mort eren *els seus*, els revoltats, però els comptabilitzaven al bàndol franquista.

No podia ser d'altra manera. De fet, es passaren quaranta anys recordant-nos a tothora que totes les responsabilitats imaginables eren, únicament i exclusiva, fruit de les malvestats i malifetes dels *rojos*, eufemisme que comprenia una cornucòpia política i sindical —demòcrates, republicans, socialistes, nacionalistes, anarquistes, sindicalistes, maçons, lliurepensadors que no anaven a missa— que només *ells* havien pogut conjuminar. Amb el martelleig d'aquest eufemisme van haver de créixer diverses generacions.

Però és que, una vegada finalitzada la contesa, els franquistes no van tenir cap obstacle ni restricció per a desenvolupar un terror blanc en què ja eren especialistes i, a més, amb un joc legislatiu d'allò més enrevessat, van arrodonir una persecució implacable vers els vençuts.

Aquest fou el cas de Sueca, a la Ribera Baixa, microcosmos al qual l'autor del llibre objecte d'aquest comentari acudeix per tal de fer un recorregut per la contesa, mostrant com els problemes no resolts donaren pas a l'enfrontament, la violència política a la rereguarda i la posterior repressió franquista. Es tracta de la cronologia escollida per Guillem Cortés qui, partint d'un eix conductor com és la «quinta del biberó», en mostra els avatars per a enllaçar-los amb fets ocorreguts tant al front com a la rereguarda. I tot això rememorat per un dels seus components, Romaldo Ribera.

I és que l'obra, com el mateix autor apunta, és construïda com una mena de *collage* memorialista que creua el registre oral proporcionat per Romaldo amb testimoniatges i documentació arxivística, a més d'altres fonts com ara les hemerogràfiques. Així doncs, el rigor històric es mescla però no es difumina amb la intimitat i les vivències de l'entrevistat, a més de servir-li de catapulta vers una narració àgil i precisa per on desfilen els personatges amb les seues biografies, amb descripcions minucioses i alguna metàfora on predomina el temps verbal present. La finalitat última és la de donar veu a les víctimes, i per extensió als qui van viure el maremàgnum bèl·lic, i post-bèl·lic, i per tant apareixen com a personatges reals —que ho són— però també difusos dintre d'una guerra que delineà una doble frontera: la marcada pels fronts de combat i la delimitada dintre de l'espai municipal, remarcant el doble caràcter de la narració a què al·ludíem adés: públic i íntim alhora.

Ni cal dir que Guillem Cortés no té la pretensió de recórrer a eixa eina anomenada font oral per a fer història, sinó que atrapa els testimonis i els fa servir com una mena d'eco que es manté en el temps. Per això la tècnica narrativa emprada per l'autor no és la *història oral*, ni tampoc la microhistòria. Es tracta més aviat d'una mena de composició musical de la qual ens proporciona la partitura per tal de recuperar veus que de manera coral ens recorden el que passà en uns moments i en uns espais determinats, tot fent preguntes i donant respostes allunyades de malabarismes morals. Guillem Cortés sap molt bé que l'actitud ètica de cadascú també es modela amb el temps.

La millor prova de tot això ens la proporciona a les acaballes del llibre en referir-se a la confecció de la *Causa general* al seu poble, Sueca. El desgavell resultant d'aquell procediment parla per si mateix: testimoniatges de gent que no eren al poble en el moment dels fets, deduccions interessades, suposicions sense base i un ampli etcètera que deslegitima tot allò que es volia aconseguir.

El mateix tractament rep el rerefons de la guerra, presentada —i amb molt d'encert— com un seguit de guerres específiques, singularitzades, al si o enmig de la guerra general: guerra de religió amb components messiànics, guerra de gènere, lluita de classes, revolució burgesa, intents revolucionaris... que conformen un tot. I que a nivell local no fou l'efecte de decisions transcendents, sinó que la gent va patir les conseqüències d'una situació de la qual no era responsable. O el que és el mateix, Guillem Cortés parteix del particular per a reflexionar i explicar el general. I això mitjançant preguntes concatenades i detallades que, a més de marcar un ritme lector constant i quasi màgic, són al mateix temps respostes que provoquen altres preguntes noves. Com si es tractara d'un treball de Penèlope però a la inversa.

Amb aquesta confecció factual, l'autor presenta els aspectes que condicionaren els fets de l'estiu de 1936 a Sueca, retrotraient-se a esdeveniments ocorreguts en el pas de la dècada dels anys deu als vint del segle passat, examinant les condicions de vida i els problemes heretats i no resoltos del segle XIX. En aquell estiu del 36 la descomposició del relatiu equilibri social i polític que havia marcat la vida pública es traduí a la capital de la Ribera Baixa —com en tants altres indrets—, en una difícil convivència entre l'Ajuntament, per un costat, i un Comitè revolucionari que obeeïa a fidelitats orgàniques (CNT, UGT, etc.), per un altre. I per descomptat, amb l'aparició d'una violència política els màxims exponents de la qual foren els assalts als casinos conservadors Sueco i Recreativo, les esglésies, la presó, etc., però destacant per damunt de tot els assassinats de totes aquelles persones considerades perilloses o simplement receptores de l'odi acumulat, situacions perfectament explicades al treball i que podem fer extensives a tot arreu.

Tot plegat donà pas a una altra duplicitat, el caos i la desorganització tant al front com a la rereguarda. El protagonista principal, Romaldo, juntament amb els seus companys, tant els desconeguts com els que eren representatius de tota una generació, efectua un periple fins arribar al front, on rep instrucció accelerada però sense armes, tot enmig d'un embull de contradiccions (manca d'equipament, desorganització militar...).

El mateix passava al poble. Això reflecteix la realitat de la guerra: trencament d'il·lusions i de vida, que queda palès en la frase contundent de Romaldo: «com a ma casa va passar el que va passar...», que vindria a ser l'explicació íntima del testimoniatge. Els fets responen a una espècie de lògica que agrupa elements explicatius però que al mateix temps contenen un component romàntic de primer ordre: passions, aberracions, relacions...

El primer cas, referenciat per la «quinta del biberó» (inclosa la sort diversa que corre cadascun dels integrants després de la guerra) i el segon per les revenges, assassinats, etc., donen pas a l'examen —novament— de la vida al front i a la rereguarda, sense oblidar el singular paper que hi tingueren les dones, algunes de les quals assumiren la causa revolucionària, tot i que l'autor fa molt bé d'aclarir els límits que s'imposaren a la presència de les dones en la vida pública, la qual cosa no nega, és clar, que l'estatus femení experimentà canvis fonamentals durant l'etapa republicana primer i durant la guerra després. Però ja arribarien els franquistes amb les *rebaixes*, retornant les dones al seu rol tradicional i tallant de soca-rel totes les expectatives anteriors.

En efecte, la situació viscuda durant la contesa es va capgirar de manera contundent amb l'entrada dels vencedors: detencions, interrogatoris, registres, tortures,

presons, exili, consells de guerra, justícia ràpida, sentències conegudes amb antelació... Una situació que Guillem Cortés qualifica encertadament com *terrorisme d'Estat*, que a la llarga derivà en un silenci aclaparador que amerà la societat durant quasi quatre dècades.

Un silenci que no fou fruit d'un consens. De fet els vencedors mai abandonaren la seua vèrbola excloent. És més, també s'apoderaren del patrimoni del llenguatge i del control exclusiu de tot tipus de comunicació pública: a més de la verbal, la iconogràfica. Segrestaren la història i imposaren a tothom un trencaclosques ideològic i religiós tendenciós i artificial. Però el missatge últim era molt senzill, molt primari: «Abandoneu tota esperança. Nosaltres hem guanyat la guerra i vosaltres l'heu perduda. Esteu condemnats a la supeditació completa».

A la fi, la societat suecana visqué una certa connexió entre la violència política desfermada durant la guerra civil, especialment al llarg de l'estiu de 1936, i la començada i mai acabada pels franquistes a partir de l'abril de l'*Año de la Victoria*. El final de les hostilitats no va significar la fi de la violència. Ans al contrari. I les penúries patides durant quasi tres anys? Doncs en comptes de desaparèixer, augmentaren per a la majoria de la població. Anys d'autarquia i penalitats amb el seu infatigable company, l'estraperlo.

De tota manera, la sensació general fou d'haver travessat un inútil període d'intent modernitzador i a l'inici de la guerra, fins i tot revolucionari, per acabar amb una dictadura que, si bé no va restaurar el model anterior al període republicà, va mantenir l'ordre social tradicional bo i aprofundint la bretxa entre les classes socials. La sang vessada restava com a testimoniatge d'un enorme fracàs, tot i que la responsabilitat primera i última de la contesa va ser justament dels vencedors.

Per tal de sintetitzar, diré que ens trobem davant d'una manera poc ortodoxa de fer història que immediatament acapara l'atenció del lector. Una narrativa efectiva en la qual el testimoni articula el relat i el missatge esdevé clar i directe. D'aquesta manera, els objectius que s'havia marcat l'autor s'assoleixen plenament i a més de manera satisfactòria. Per acabar, apuntaré que més que recomanable, que ho és i amb escreix, *Un estiu devastador* és un llibre necessari. ◀